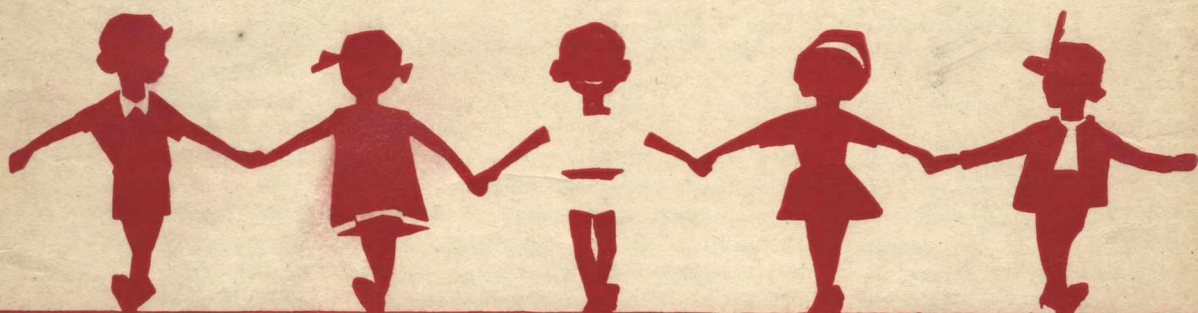

W

11

ЛИСТОПАД
1966

**ДОШКІЛЬНЕ
ВИХОВАННЯ**

3 Історії розвитку дошкільного виховання на Україні (1917—1941 рр.)

Велика Жовтнева соціалістична революція докорінно змінила життя нашого народу. Освіта, охорона здоров'я трудящих, піклування про матір і дитину набули небаченого в історії людства розмаху. Особливо великою увагою партії і держави оточені в нашій країні діти. Адже від того, як зростатимуть, навчатимуться і виховуватимуться діти, великою мірою залежатиме і майбутнє нашого народу, справа побудови комунізму. Ось чому після встановлення Радянської влади суспільне, організоване дошкільне виховання було визнано невід'ємною складовою частиною всієї системи народної освіти.

Як відомо, перші дошкільні заклади в Росії з'явилися наприкінці XIX — на початку XX ст. Але організованого суспільного виховання дітей дошкільного віку в царській Росії не було. Напередодні Великої Жовтневої соціалістичної революції в країні налічувалось всього близько 250 дошкільних закладів (переважно дитячих садків), які існували на кошти батьків і філантропічних організацій. На Україні їх було лише 47.

Центром дошкільної роботи на Україні до революції був Київ, де в той час діяли: Товариство народних дитячих садків, Фребелівське товариство та інші ліберально-філантропічні організації, які ставили за мету боротися з бездоглядністю дітей. Виховання дошкільнят у цих закладах зводилося до їх харчування, навчання елементарних навичок побутової праці, до виховання подяки доброчинцям і панівним класам за їх «піклування і ласку». Дитячі заклади були двох типів: платні для заможної частини суспільства і безплатні, так звані «народні» дитячі садки і майданчики для бездоглядних дітей з бідних сімей, які цілком або частково утримувались на кошти згаданих вище організацій.

Дошкільні заклади першого типу, які мали на меті «доповнювати сімейне виховання», часто організовувалися при гімназіях як підготовчі групи. Плата за виховання в таких закладах була високою, вони мали добре обладнання і призначалися для дітей аристократії. Дошкільні заклади другого типу перебували в скрутних матеріальних умовах, а тому здебільшого існували не як стаціонари, а як сезонні дитячі садки, майданчики і «охоронки» для дітей молодшого дошкільного віку. Їх створювали на селі на час польових робіт, щоб запобігти пожежам, винуватцями яких нерідко були бездоглядні діти.

Організація дошкільного суспільного виховання дітей широких мас трудящих на соціалістичній основі стала можливою лише з перемогою Великого Жовтня.

Декретом Ради Народних Комісарів від 9 листопада 1917 р. було створено Державну комісію в справі освіти на чолі з наркомом А. В. Луначарським, а 27 грудня 1917 р. опубліковано «Декларацію про дошкільне виховання».

І хоч в період громадянської війни та інтервенції для організації дошкільних закладів не було приміщень, не вистачало кадрів, коштів і продуктів для харчування дітей, але і в цей важкий для нашої країни час уже намітилися перші успіхи радянського суспільного дошкільного виховання. Це яскраво видно на прикладі розвитку дошкільної справи в Харкові.

До революції в Харкові налічувалося лише 2 дитячих садки, в яких виховувалися діти службовців та інтелігенції. А наприкінці 1917 року в місті при школах було вже організовано 16 дошкільних груп. Однією з таких груп був дитячий садок № 8. Спочатку він розміщувався в одній кімнаті без меблів, харчування для дітей не передбачалося. З півсотнею дітей різного віку працювала лише одна вихователька, робочий день якої тривав 4 години. Багато часу витрачала вихователька на відвідування батьків, бесіди з ними, консультації. З допомогою батьків уже через рік у дитячому садку були організовані для дітей сніданки. Навіть у тяжкі дні 1920—1921 рр., коли місто голодувало, не було палива, дитячий садок продовжував існувати. А в 1923 році він одержав великий окремих будинок на 12 кімнат з садом і просторим подвір'ям.

І так було не тільки в Харкові, але й в багатьох містах України.

Звичайно, справа дошкільного виховання на соціалістичній основі була новою, тому в більшості губерній і повітів вона розвивалась досить своєрідно. Спочатку подекуди навіть намагалися об'єднувати дитячі садки з притулками для старих інвалідів з тим, щоб діти і дорослі один одного доглядали. Але ці спроби зазнали невдачі, й організація окремих дошкільних закладів набувала все більшого визнання. Так, уже влітку 8 дитячих садків на 900 дітей було відкрито в м. Кременчуці, дитячий садок з яслами в с. Манжелії, який щоденно відвідували 80—100 дітей, в с. Глобино — на 100 дітей, в с. Броварках — на 50 дітей та ін. І так не лише в Кременчуцькому повіті, а повсюдно на Україні. В 1920 році число дитячих садків у республіці зросло

більш ніж у 6 разів (з 130 до 879), а кількість дітей у них — більше ніж у 4 рази (з 11-ти до 48 тисяч).

Однак у перші роки існування непу сітка дошкільних закладів різко скорочується. В 1925 році їх налічувалось лише 118. Пояснюється це тим, що в той час необхідно було економити, як підкреслював В. І. Ленін, на всьому, навіть на школах. Тому відділам народної освіти як у центрі, так і на місцях, довелося переглянути не лише сітку шкіл, а й дошкільних закладів. «Настав неп. Довелось, — як зазначала Н. К. Крупська, — по одержке протягивать ножки», і жодна установа так не постраждала, як дошкільні. Їх майже всі, наче вітром знесло».

Такий стан суспільного дошкільного виховання в усій країні і в нашій республіці не міг турбувати громадськість і органи Радянської влади. На другій Всеукраїнській нараді завідуючих губернськими відділами соціального виховання, що відбулась в лютому 1924 року, відзначалось, що «в розвитку мережі дошкільних установ ми спостерігаємо катастрофічний спад», що дитячі садки — болюче місце для всієї України, бо більша частина коштів йде на дитячі будинки, решта — на школи, а на дошкільне виховання їх не вистає. Нарада рекомендувала справу дошкільного виховання на місцях взяти під особистий контроль, розгорнути агітацію серед населення за створення дошкільних закладів, добитися того, «щоб населення само утримувало дошкільні заклади».

Початок інтенсивного і планомірного зростання закладів дошкільного виховання в нашій республіці припадає на 1926—1927 роки, тобто на час після відбудови зруйнованого війною та іноземною інтервенцією народного господарства. Якщо в 1925 р. на Україні працювало лише 118 дитячих садків, де виховувалось близько 6 тис. дітей, а в 1926 р. 204 дитячих садки з 10 тис. дітей, то в 1927 р. вже було 400 дитячих садків і виховувалось в них близько 17 тис. дітей. Причому, зростали не лише число дошкільних закладів і кількість дітей в них, але й зміцнювалась їхня матеріальна база, поліпшувалась вся система виховання.

Важливе значення для розвитку дошкільного виховання на Україні мали рішення X з'їзду КП(б)У, який відбувся в листопаді 1927 року. В прийнятій з'їздом резолюції «Про завдання культурного будівництва на Україні» вказувалося на необхідність вжити всіх заходів для допомоги вихованню дітей дошкільного віку. Цього вимагали передбачувані партією плани індустріалізації країни і колективізації сільського господарства.

Почалася перша п'ятирічка. На чергу дня висувалося завдання збільшення лав робітничого класу і особливо залучення до активної участі в будівництві соціалізму значної кількості жінок.

На Україні в 1930 р. в усіх галузях народного господарства працювало лише 668 тис. жінок, а в 1932 р. — майже мільйон, або 27,5 процента загальної кількості трудящих. З них у промисловості було зайнято 22% і в сільському господарстві 39% жінок. Такий приплив жінок на виробництво потребував значного розширення сітки дитячих дошкільних закладів.

XI Всеукраїнський з'їзд Рад, який відбувся в травні 1929 року, в резолюції «Про стан та перспективи культурного будівництва» відзначав: «Поліпшення виховної справи серед дитинства, скерування виховного процесу в соціалістичне русло на засадах інтернаціональності та антирелігійності вимагає почати цей процес ще з дошкільного віку. Отже, розгортання мережі дошкільних установ є невідкладним завданням на наступні роки... Поширення мережі дитячих садків, постійних та сезонних охоронків, дитячих майданчиків, гарячих сніданків, дитячих шкіл на повітрі тощо у п'ятирічному плані скеровується на охоплення дітей робітників та робітників-одинаків і колективістів; передбачається довести цю мережу в робітничих районах до 3000, а на селі до 1500».

Було здійснено ряд важливих конкретних заходів щодо фінансування і будівництва дошкільних закладів, підготовки кадрів дошкільних працівників і широкого залучення трудящих до поліпшення дошкільної справи.

З метою охоплення суспільним вихованням дітей дошкільного віку влітку 1930 р. було оголошено так званий «Дошкільний похід», очолений спеціально створеною Комісією при Президії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету. Похід мав мобілізувати громадськість на розширення сітки дошкільних закладів у місті і на селі, вишукування для цього необхідних коштів та матеріальних ресурсів, проведення широкого роз'яснювальної роботи серед населення про необхідність організації суспільного виховання дітей в умовах будівництва соціалістичного суспільства та про його зміст, форми і методи.

Дошкільний похід на Україні набрав масового характеру і перетворився на важливу громадську справу. В Одесі, наприклад, «похід» розпочався урочистим загально-міським вечором, в якому взяло участь понад 1500 робітників і робітниць. Професійні і громадські організації (Товариство «Друг дітей», «Червоний хрест» та ін.) звітували про свою роботу в галузі суспільного виховання дошкільнят та про свою участь у поході. В фойє будинку міськради було організовано виставку матеріалів, які висвітлювали стан дошкільного виховання в місті та роботу окремих дитячих садків. Вихованці дошкільних закладів виступили з художньою самодіяльністю. На вечорі було створено штаб походу і накреслено план його роботи.

В результаті походу весною і влітку 1930 року в містах і районах масової колек-

тивізації сільського господарства було розгорнуто понад 28 тис. літніх майданчиків, які охопили понад 160 тис. дітей дошкільного віку, а восени цього року майже 1000 майданчиків на 50 тис. дітей було реорганізовано в стаціонарні дитячі садки.

Особливо швидко зростала сітка дитячих садків у Донбасі. Так, якщо в 1929 році в Артемівському районі їх налічувалось 7, то в 1931 р. — 28; в Донецькому районі було 3, а в 1931 р. — 40. В Кадіївському районі в 1929 році не було дитячих садків, а в 1931 році їх було створено 28.

Зростання сітки дошкільних закладів і кількості дітей у них добре видно на прикладі м. Києва. Так, у 1917 році в Києві працювало 19 дошкільних закладів, в яких виховувалось 430 дітей, в 1928 році відповідно 66 і 2800, а в 1932 році їх було вже 269 і вони охоплювали 15 600 дітей.

Так розвивалась дошкільна справа у містах республіки. Село в цьому відношенні відставало, хоч потреба в дошкільних закладах, особливо з часу колективізації сільського господарства, тут була не менша. До того ж, такі заклади в селах необхідні були не лише для поліпшення виховання дітей, але й для піднесення культурного рівня населення взагалі.

Н. К. Крупська у статті «Дитячий садок на селі» (1924 р.), говорячи про необхідність піклування про здоров'я, одяг, харчування і лікування дітей, підкреслювала, що сільський дитячий садок може дати надзвичайно багато і дорослому населенню. «Дитячий садок повинен допомогти вивести селянку з її індивідуалістичною психологією з сфери власного господарства, з її замкнутості і залучити до громадської роботи».

Масова організація стаціонарних і сезонних дошкільних закладів у селах нашої республіки почалася в 1928—1929 роках в період розгорнутої колективізації сільського господарства. Селяни, організовуючись в сільськогосподарські артілі, дбали не лише про піднесення продуктивності праці, а й про будівництво культурно-освітніх закладів, клубів, хат-читалень, колективних їдалень, дитячих майданчиків, дитячих садків та ін.

У 1929 році в колгоспах республіки працювало вже близько 2500 сезонних дошкільних майданчиків. Під час дошкільного походу в 1930 і 1931 роках кількість дошкільних закладів на селі зросла, ними було охоплено більш ніж 135 тис. дітей.

На кінець першої п'ятирічки в Українській РСР працювало вже 2060 дитячих закладів дошкільного типу, де виховувалось понад 137 тис. дітей, а в 1933 році відповідно 3500 закладів і понад 233 тис. дітей у них. На селі в 1933 р. в літній період дошкільними закладами було охоплено понад 900 тис. дітей.

Дуже важливою віхою у розгортанні дошкільного виховання в СРСР, в тому числі і на Україні, була постанова Ради Народних Комісарів СРСР від 6 липня 1935 року «Про упорядкування роботи дитсадків».

До цього часу дошкільне виховання в країні розвивалось в основному з ініціативи і шляхом самодіяльності трудящих міста і села, при підтримці професійних і громадських організацій. Підприємства, колгоспи, радгоспи та інші організації часто створювали дошкільні заклади без відома органів народної освіти. Вони ж і фінансували їх, постачали продуктами харчування і забезпечували кадрами (часто некваліфікованими). Різні матеріальні можливості цих організацій зумовлювали різне матеріальне забезпечення дошкільних закладів, різні штати і ставки.

Постановою уряду було покладено край цій плутанині і повністю передано організацію дошкільного виховання органам народної освіти, які повинні здійснювати не лише методичне керівництво дитячими закладами, регулювати створення нових, а й фінансувати їх за рахунок коштів, які надходять з підприємств, установ і організацій, у вигляді відрахувань від загального фонду зарплати, до Центральних комітетів профспілок. Так дошкільні заклади було поставлено в однакові матеріальні й адміністративні умови і упорядковано комплектування їх педагогічними кадрами, налагоджено подання методичної допомоги.

Поряд з кількісним зростанням дошкільних закладів удосконалювались зміст, форми і методи дошкільного виховання. Це був нелегкий і складний шлях різних «правих» і «лівих» ухилів у дошкільній справі. Довгий час не було встановлено певного порядку, чітких вимог, тому зміст роботи дитячих дошкільних закладів часто визначався світоглядом, теоретичною підготовкою і досвідом вихователів.

У перші роки після революції в дошкільній педагогіці панувала теорія вільного виховання. Це пояснюється, головним чином, тим, що в дошкільних закладах того часу в основному працювали кадри, теоретично підготовлені в дореволюційній школі. Ті ж працівники, що прийшли в дошкільні заклади після революції, не маючи спеціальної марксистської літератури, змушені були користуватися літературою, яка проповідувала буржуазні теорії. Педагогічні видання широко рекламували книги зарубіжних буржуазних авторів — такі, як «Експериментальна педагогіка» В. Лая, «Нариси експериментальної педагогіки» М. Меймана, «Будинок дитини» і «Метод наукової педагогіки та практика його в «Будинках для дитини» М. Монтесорі тощо. Пропаганді шкідливих течій сприяли і буржуазно-націоналістичні теоретики дошкільної педагогіки. Так, С. Русова з своїми колегами намагалася запровадити в життя «українську систему виховання» дошкільнят, проймаючи націоналістичним духом.

Ряд недоліків і помилок виявився і на шляху пошуків методів будівництва нової системи дошкільного виховання. Зокрема, педагогічна преса України того часу

друкувала статті, які відстоювали перенесення з школи в дошкільні заклади лабораторно-бригадного методу та комплексної системи навчання і виховання дітей. Поради щодо організації роботи в дошкільних закладах були пройняті духом педологізму.

До 1925 року дошкільні заклади республіки працювали без програм і методичних розробок. Основою для складання методичного порадилика на Україні стали матеріали «Орієнтовне коло навичок», видані у формі методичного листа Наркомосом Російської Федерації у 1927 році. Ці матеріали спрямовували дошкільних педагогів переважно на формування «життєвопотрібних і соціально-корисних навичок». Дитяча ж творчість, ініціатива, ігрова діяльність нехтувалися.

Існували переконачення і в питаннях морального виховання. Участь дітей у громадському житті не підпорядковувалась навчально-виховним завданням, а ставилась як самоціль, при цьому ігнорувалися можливості дітей дошкільного віку, особливості сприймання і розуміння ними явищ навколишнього життя.

Педологи, виступаючи за проведення широких педологічних «досліджень» дітей та їх оточення, перенесення в дошкільні заклади концепцій дошкільної педології, застосування в роботі з дітьми дошкільного віку форм і методів роботи з учнями, не враховували особливостей і можливостей дітей дошкільного віку. Зокрема, їхні рекомендації щодо вивчення дітьми природи заперечували потребу естетичного сприймання краси і багатства природи і зводилися лише до вивчення її як одного з основних факторів реалістичного «світорозуміння, що в його основі лежить закономірна причинність світових явищ». Педологи виступали проти використання казки, принижували роль гри в дошкільних закладах.

Ці хибні педологічні настанови, а вони відбилися і в педагогічній практиці того часу, широко пропагувалися в літературі. Так, у 1927 році на Україні було видано книгу «Дошкільне виховання», де викладалася комплексна система виховання дошкільників за схемою: природа, праця і суспільство. У 1928 році вийшли «Матеріали до порадилика по дошкільному вихованню», що рекомендували будувати виховну роботу з дітьми за механістичними концепціями. Основним завданням дошкільного виховання вважалося «вироблення певних форм соціальної поведінки шляхом пристосування дитячого організму до виконання соціальних функцій». Навколо цього мала проводитися вся інша робота дитячого садка: розвиток дитячої орієнтації, формування мови, встановлення правильних взаємин дитини з оточенням тощо. Помилковою була також постановка питання про «політехнізацію дошкільного виховання», що також ґрунтувалась на нерозумінні вікових особливостей і можливостей дітей дошкільного віку.

Постанова ЦК ВКП(б) від 4 липня 1936 року «Про педологічні переконачення в системі Наркомосів» поклала початок гострій критиці педологів, їхньої шкідливої діяльності в дошкільній справі. Після цієї постанови органи народної освіти і науково-дослідні установи за активною участю Н. К. Крупської почали будувати навчально-виховний процес в дошкільних закладах на марксистсько-ленінській основі. Але для цього довелося пройти довгий і складний шлях боротьби з некритичним перенесенням в радянську систему виховання буржуазних концепцій, з методичними помилками, шлях творчих пошуків справді соціалістичних форм і методів навчання у вихованні підростаючого покоління, здатного побудувати комунізм.

Новим етапом у піднесенні рівня дошкільного виховання в республіці було створення і опублікування «Статуту дитячого садка» в серпні 1938 року. Якщо постанова РНК від 6 липня 1935 року «Про упорядкування роботи дитсадків» вирішувала питання їх організації, фінансування і підпорядкування, то «Статут дитячого садка» визначав завдання дошкільного закладу, порядок його відкриття, структуру, порядок прийому дітей, керівництва, зміст роботи батьківського комітету, штати, порядок фінансування, забезпечення майном, обладнанням.

Разом із Статутом було опубліковано нові «Програмно-методичні вказівки» щодо організації роботи в дитячих садках.

Такий короткий огляд розвитку дошкільного виховання в Українській РСР у довоєнний період. Вже в передвоєнні роки суспільне виховання дітей дошкільного віку на Україні сягнуло на таку висоту, на якій воно не стояло і не стоїть в жодній капіталістичній країні.

